

“Eigenlijk zijn moslims hele gewone mensen”

Over perceptiedidactiek: hoe je een realistischer beeld kunt creëren van een religie en haar aanhangers

PAULINE WESEMAN

“De meeste Marokkanen zijn criminelen. De hoofddoek staat voor vrouwenonderdrukking. Moslims willen uiteindelijk de wereld veroveren.” Als er een religie is die de tongen losmaakt in de klas, dan is het wel de islam. Kun je als docent vooroordelen doorbreken? Volgens mij wel, met aandachtrichters, feiten, ontmoetingen en debat, samengevat in de vier f’s: focus, facts, face to face en forum.

Als religiejournalist maakte ik van dichtbij mee hoe na 9/11 de kritiek op de islam en moslims groeide onder krantenlezers en geïnterviewden. De schroom verdween. De toon werd grover. Mijn ergernis nam toe en mijn artikelen over de andere kant van religie leken een druppel op de gloeiende plaat.

In maatschappelijke discussies over de islam blijkt vaak nog steeds dat gedegen feitenkennis over de islam ontbreekt, dat moslims over een kam worden geschoren en dat mensen meningen van anderen naroeppen, zonder na te gaan of hun argumenten wel kloppen. Emoties voeren de boventoon.

Voor mij was het keren van deze populistische trend een van de belangrijkste motieven om het onderwijs in te gaan. Daarin merkte ik dat je leerlingen rechtstreeks kunt bevragen en bijsturen. Zo gloorde er hoop en begon ik bovendien te bedenken dat ik in een klas de beeldvorming over de islam wel eens diepgaander zou kunnen veranderen dan door middel van het schrijven van artikelen voor een groter, anoniem lezerspubliek. Maar meteen vroeg ik me af: hoe dan?

Wat volgde, was een zoektocht naar het doorbreken van negatieve beeldvorming over religie in de klas, in dit geval over de islam. Vakliteratuur over perceptie gaf mij niet het complete, bevredigende antwoord dat ik zocht. Daarom analyseerde ik vooral mijn persoonlijke ontwikkeling. Hoe ging dat bij mezelf? Mijn visie op de islam was vooral gevormd door er veel over te studeren, door moslims te ontmoeten en door discussies te voeren, in de collegezaal en op verjaardagsfeestjes.

Mijn zelfanalyse resulteerde erin dat ik een didactiek van de vier f's: *focus*, *facts*, *face to face* en *forum* ontdekte, een didactiek die je volgens mijn oud-vakdidacticus aan het Centrum voor Onderwijs en Leren (Taco Visser) kunt typeren als 'perceptiedidactiek'. Populisme zou je mijns inziens kunnen doorbreken door in de les juiste kennis van zaken te geven (*facts*), mensen in persoonlijk contact te brengen met de doelgroep (*face to face*) en door te debatteren om de eigen argumentatie te beproeven (*forum*). En in het onderwijs hebben lessen vooral effect als ze beginnen met een *focus*: een aandachtstrichter die de leerlingen als het ware bij de lurven grijpt en de rode draad voor de les bepaalt. De praktijk bevestigde dit. In een zelf ontwikkelde tiendelige lessenserie over de islam voor 4-havo en 2-gymnasium, tevens mijn vakdidactische meesterproef voor de lerarenopleiding van het Centrum voor Onderwijs en Leren, paste ik mijn type perceptiedidactiek toe. Bovendien deed ik kleinschalig onderwijskundig onderzoek naar het effect daarvan. In de twee onderzochte gymnasium 2-klassen had nadien vrijwel niemand meer een negatief beeld over de islam. Ook werd er met meer kennis, respect en nuance gesproken over deze religie.

Ik ontdekte een didactiek van de vier f's: focus, facts, face to face en forum, een didactiek die je kunt typeren als 'perceptiedidactiek'.

Vakdidactische inbedding

Tien lessen over de islam. Hoe ging ik te werk? In mijn eerste les kreeg iedereen de ruimte om alles wat hij ooit gehoord, gedacht en gezegd had over de islam ongezouten te spuien en te noteren, zonder enige veroordeling. Dat gaf mij als docent waardevolle voorkennis over de heersende meningen in die klas. De lucht werd geklaard, iedereen voelde zich gehoord en dat schiep ruimte om in de zeven lessen daarna met meer rust en structuur in te zoomen op het overbrengen van kennis (*facts*). Deze kennislessen startten allemaal met een aandachtstrichter (*focus*).

In de negende les bezocht de klas een moskee (*face to face*), in les tien debatteerden de leerlingen met elkaar (*forum*). Daarnaast moesten leerlingen in tweetallen een moslim interviewen (*face to face*) en daarover een artikel schrijven. Tot slot nam ik een repetitie islam af waarin zowel naar kennis als naar eigen mening werd gevraagd (*facts en forum*).

Voor de structuur van mijn lessenserie - vooral die van de zeven kennislessen - nam ik het vakdidactisch model van Marco Otten als uitgangspunt (Otten, 2005). Otten baseert zijn model op het denken van onderwijskundige Kees Vreugdenhil, die leren ziet als een pendule tussen het subjectief concept van de lerende, informatieoverdracht en praktijktoepassing. Volgens Otten is een goede les levensbeschouwelijke vorming betekenisvol, afwisselend en gericht op de ontwikkeling

van kennis, vaardigheden en attitudes. Met betekenisvol bedoelt hij dat de les aansluit bij de leefwereld van leerlingen. Ottens model is vooral geschikt voor levensbeschouwelijke vorming, omdat niet zoals bij andere vakken kennis voorop staat, maar het verwerven van een levensbeschouwelijke identiteit.

Ottens model vind ik bruikbaar, omdat het mogelijkheden biedt voor relevante, aantrekkelijke en afwisselende lessen die tegelijk tegemoet komen aan mijn type perceptiedidactiek. Aansluiten bij de belevingswereld is belangrijk om leerlingen bij de les te krijgen. Daarna willen zij hun honger naar kennis stillen. Ten slotte moet praktijkaansluiting worden gezocht, de kennis moet worden toegepast om eigen gemaakt te worden. Het sterke van het model is dat het zowel nadruk legt op het cognitieve als op de ervaring en de praktijk. Daarmee is het voor alle onderwijsniveaus geschikt. Diverse onderwijsonderzoeken laten bovendien zien dat zelf bezig zijn met de materie, door het verwoorden, verbeelden en voordragen, een veel hoger leerrendement oplevert dan frontaal leseven.

Focus

Het belang van een goede aandachtrichter kan niet vaak genoeg worden onderstreept. In een recent artikel in *Narhex* schreef ik dat de docent die aan het begin van de les de aandacht weet te pakken, daar de hele les profijt van heeft (Weseman, 2011). Leerlingen zijn gemotiveerder, meer betrokken, enthousiaster, rustiger en de lesstof beklift ook nog eens beter. Zeker in ons vak, waar leerlingen soms moeilijk motivatie voor opbrengen, kunnen aandachtrichters leerlingen meer enthousiasmeren. Qua vorm blijken visuele aandachtrichters het meest effectief, vooral als ze aansluiten bij de beleving van jongeren, eenduidig en actueel zijn en positieve emoties oproepen zoals humor en spanning. Voor een goede aandachtrichter moet je inhoudelijk eerst je lesdoel bepalen, welke onderliggende emotie daarin een rol speelt en in hoeverre die herkenbaar is voor leerlingen. Dan is het zoeken naar een aandachtrichter die dát gevoel oproept.

Voor nu van belang is dat de aandachtrichters ook cruciaal bleken voor het veranderen van percepties. Leerlingen noemden de visuele aandachtrichters samen met het moskeebezoek en mosliminterview in dat opzicht het meest leerzame van de lessenserie.

En zo begon ik elke les met een voorbeeld uit de actualiteit van die week of dag (krantenknipsel of journaalfragment). Voorbeelden die vooroordelen over moslims in eerste instantie leken te bevestigen, zoals een bloederig filmpje over onverdoofd ritueel slachten, een ontslagen gesluierte Hema-medewerkster of de Mohammedcartoonrellen. Leerlingen ervoeren de aandachtrichters als verrassend. Ze begrepen en onthielden de lesstof beter. Door de aandachtrichters was de drogere kennis met andere woorden 'beter te pruimen'.

Tijdens het klassengesprek over de aandachtstrichter groeide in de klas vaak de behoefte om te weten hoe het nu 'echt' zit en werd soms letterlijk gevraagd: wat zegt de Koran eigenlijk over geweld, wat over hoofddoeken? Waarom is Mohammed zo belangrijk voor moslims? Dan volgde als vanzelf de tweede fase: de feiten.

*Aandachtstrichters bleken cruciaal
voor het veranderen van percepties.*

Facts

Voor je je een mening kunt vormen over een religie, moet je beschikken over de feiten, is mijn ondervinding. Nadat de interesse onder leerlingen was losgewoeld, kregen zij feiten of basiskennis voorgeschoteld. Wat geloven moslims eigenlijk? Wie is Mohammed? Wat staat er in de Koran? Hoe is de islam ontstaan?

Zo volgden zeven lessen met feiten over Mohammed en het ontstaan van de islam, de Koran, de vijf zuilen, moslimstromingen, de sharia, overgangsrituelen en de rol van de vrouw. Daarin kwam ook aan de orde wat het onderwerp voor moslims betekent, hoe vaak het in het nieuws komt en welke kanten er aan het verhaal zitten.

Doel was niet dat leerlingen het in alles met moslims eens zouden worden, maar dat ze beter gaan begrijpen waarom Mohammed, de Koran en de zuilen bijvoorbeeld van belang zijn voor moslims en waarom het dus onverstandig is om daarmee te spotten.

Na de uitleg gingen leerlingen dieper op de stof in. Dat was in de vorm van opdrachten als het analyseren van Mohammeds levensverhaal en het lezen van Koranteksten. Ze moesten in groepjes een van de vijf zuilen presenteren, zich verdiepen in overgangsrituelen (geboorte, besnijdenis, huwelijk en dood) en zich door middel van persoonlijke verhalen inleven in hoofddoekdraagsters.

Face to face

De inhoud van de vijf zuilen of de verschillen tussen soennieten en sjiïeten kennen, zegt nog weinig over de geloofsbeleving en diversiteit van moslims. Daarmee ken je de islam nog niet. Daarvoor bleek persoonlijk contact met moslims opvallend effectief. Leerlingen moesten in tweetallen een moslim interviewen, bezochten met de klas een moskee en kregen opdrachten waarin kernbegrippen uit de islam werden gekoppeld aan hun eigen leven. Ik liet de leerlingen interviews met moslims analyseren die ik in het verleden had gemaakt. Vaak betrok ik moslims uit de klas in het gesprek, zonder druk en mét de nadruk dat zij vooral zichzelf vertegenwoordigen, niet dé islam.

Na enige weerstand vonden alle leerlingen uit de onderzochte klassen een interviewkandidaat: op de voetbalclub, uit de buurt, een collega van een ouder, de schoonmaakster, enzovoort. Mijn 'basiscursusje' vooraf over interviewtechnieken, mogelijke cultuurverschillen en kledingadvies, moest iets van hun onzekerheid wegnemen.

Het moskeebezoek werd veruit het hoogst gewaardeerd, op de voet gevolgd door het interview. Leerlingen hielden aan het interview en de moskee vooral een menselijker en genuanceerder beeld van de islam over. Een meisje deelde mij na het moskeebezoek enigszins verrast mee dat 'moslims eigenlijk hele gewone mensen waren, met emoties en dromen en zo'.

Deze lessenserie bewijst dat leerlingen de hoogst gewaardeerde lesonderdelen ook bestempelen als de meest leerzame.

Forum

Nadat de leerlingen basiskennis hadden opgebouwd en moslims ontmoet, was in de laatste les de tijd rijp voor een Lagerhuisdebat. Dat ging over brandend actuele onderwerpen zoals hoofddoeken, geweld, de sharia en fundamentalisme. Leerlingen kregen twee weken daarvoor te horen met welke groep ze welke stelling moesten voorbereiden. Pas tijdens de les kregen zij te horen wie voor of tegenstander was van de stelling. De leerlingen jureerden elkaar. Ook de debatten werden hoog gewaardeerd. Een van de meest ontroerende momenten in de lessenserie voor mij als docent was dat ik in de argumentatie zowel informatie uit de kennislessen als uit de interviews en het moskeebezoek terughoorde. De chaotische kakofonie van vooroordelen en emoties uit de eerste les was verstomd.

Onderzoeksresultaat

Zoals gezegd, bleek de perceptie van de leerlingen positief beïnvloed. Van de twee onderzochte klassen bleek het aantal leerlingen met een uitgesproken positief beeld van de islam na de lessenserie gestegen te zijn van 15 naar 44 procent. Het totaal aantal leerlingen met een positief en overwegend positief beeld was gestegen van 73 naar 96 procent. Het aantal leerlingen met een negatief tot overwegend negatief beeld daalde van 27 naar 4 procent. Het aantal leerlingen (2) met een uitgesproken negatieve visie was gereduceerd tot nul. Hoewel de lessenserie aan slechts zes klassen is gegeven en in twee klassen nader is onderzocht, durf ik te concluderen dat de vier f's bevorderend werken voor de beeldvorming. Naar mijn mening vormen zij - om in de islamterminologie te blijven - als het ware de vier zuilen van de docent die iets teweeg wil brengen in de religieperceptie van zijn leerlingen. De vier f's kunnen niet zonder

elkaar en versterken elkaar. Zo blijken de feiten (*facts*) broodnodig voor het voeren van een goed debat, maar komen de feiten beter ‘binnen’ en blijven zij beter hangen door een goede aandachtstrichter (*focus*). Voor de ontmoeting met moslims (*face to face*) was eerst veel schroom, maar de ontmoeting bleek hun beeld wel het meest te beïnvloeden. De docent moet zich daarvan bewust zijn en er niet voor terugdeinzen. De schroom kan hij wegnemen door leerlingen goed voor te bereiden. Dat het debat (*forum*) ten slotte ook als zeer leerzaam is ervaren, bewijst dat leerlingen het meeste leren door zelf te doen en te ontdekken.

*Het belangrijkste dat leerlingen zeiden mee te nemen,
was meer kennis over de islam en het leven van moslims,
en meer nuance, respect en begrip over de islam.*

De kritiek luidt wel eens dat onderwijs ‘leuk’ moet zijn. Sommige zaken moet je ook gewoon leren, zeggen critici. Opvallend is dat deze lessenserie bewijst dat leerlingen de hoogst gewaardeerde lesonderdelen ook bestempelen als de meest leerzame. Het belangrijkste dat leerlingen zeiden mee te nemen, was meer kennis over de islam en het leven van moslims, en meer nuance, respect en begrip over de islam. Ze zeiden vooral te onthouden dat niet alle moslims hetzelfde zijn en denken, en dat niet alles wat in de media komt zonder meer geloofd moet worden.

In dezelfde enquête achteraf waren de eerdere vooroordelen geheel vervangen door uitspraken als: “Alles wat de PVV roept over moslims is onzin, islam is een mooi geloof”, “Het is geen negatief geloof, dit beeld wordt door een klein groepje radicalen en de media gemaakt”, “Er zijn een heleboel verschillen tussen moslims”, “Moslims kunnen ook goed zijn, ze zijn gastvrij en aardig” en “Vrouwen worden niet onderdrukt door mannen”.

Dan maar liever leuke lessen.

Literatuur

Otten, M. (2005). Leren en ontwerpen. In: *NartheX* jrg 5, nr. 6. pp 32-38

Weseman, P. (2011). Zo krijg je dus aandacht. In: *NartheX* jrg. 11, nr. 4. p 18-23